

תוכן העניינים

ט	פתח דבר
	שער ראשון: פרקי מבוא
3	פרק א מקורה של הפסיקתא
7	פרק ב תולדות המחקר של הפסיקתא
12	פרק ג מסורת הנוסח של הפסיקתא
12	ג 1. עדות כתבי היד השלמים
22	ג 2. עדות כתבי היד החלקיים
23	ג 3. עדות קטעי הגניזה
23	ג 4. עדי נוסח עקיפים של הפסיקתא
24	ג 5. סיכום – נוסח הפסיקתא
27	פרק ד הרכבה של הפסיקתא
27	ד 1. חטיבת השבתות המיוחדות של החורף
28	ד 2. חטיבת ההפטרות המיוחדות
29	ד 3. חטיבת מועדי האביב
33	ד 4. חטיבת מועדי הסתיו
38	ד 5. הרכב הפסיקתא – סיכום ביניים
39	פרק ה סידרה של הפסיקתא
39	ה 1. פסיקתא שתחילתה "לעולם דברך ה"
43	ה 2. פסיקתא שתחילתה "מדרש האפטרות"
48	ה 3. פסיקתא שתחילתה "ויהי ביום כלת משה"
55	ה 4. עדות קטעי הגניזה על סדר הפסיקתא
60	ה 5. סידרה של הפסיקתא – סיכום
63	פרק ו מקורות ומקבילות של הפסיקתא
64	ו 1. הפסיקתא והתלמוד הירושלמי

68	ו 2. הפסיקתא ובראשית רבה
71	ו 3. הפסיקתא וויקרא רבה
76	ו 4. הפסיקתא ואיכה רבה
83	ו 5. הפסיקתא ושיר השירים רבה
87	ו 6. הפסיקתא ומדרש תהלים
93	ו 7. הפסיקתא, פסיקתא רבתי וספרות התנחומא

שער שני: קריאות נבחרות בפסיקתא

101	הקדמה	קווים מנחים לקריאה בפסיקתא
104	פרק א	"פרשת המועדות של תורת כהנים" – הפיסקאות לויקרא
104	א 1.	רקע ספרותי וליטורגי
	א 2.	"ישראל זוכין ונוצחין ביום הדין": ראש השנה וחג הסוכות במדרש
105		
151	א 3.	פיסקת "אחרי מות" – העיצוב הדיאלקטי של מות בני אהרן
160	פרק ב	"בבל מפסיקין": הפיסקאות הקדומות לשאר החומשים
160	ב 1.	רקע ספרותי וליטורגי
161	ב 2.	פיסקת "ויהי ביום כלת" – חנוכה כחג המשכן
173	ב 3.	פיסקת "כי תשא" – השקלים כ"תילוי ראש" על חטא העגל
187	ב 4.	פיסקת "החודש" – "מכאן ואילך הרי הן מסורין לכם"
211	ב 5.	סיכום – הפיסקאות הקדומות לשבתות המפסיקות
212	פרק ג	"קורא בשאר העניינות": הפיסקאות לקריאות החדשות
212	ג 1.	רקע ספרותי וליטורגי
	ג 2.	פיסקת "ויהי בחצי הלילה" – עיצוב חג הפסח כחג סיפור יציאת מצרים
213		
	ג 3.	פיסקת "ויהי בשלח פרעה" – הפרק האחרון בסיפור יציאת מצרים
227		
246	ג 4.	פיסקת "בחדש השלישי" – עיצוב חג השבועות כחג מתן תורה
273	ג 5.	סיכום: הפיסקאות החדשות לקריאות המועדים
275	פרק ד	"דרך מנחמין לנחם מעט מעט" – הפיסקאות להפטרות
275	ד 1.	רקע ספרותי וליטורגי

- ד 2. עיצובה הדיאלקטי של תוכחת ירמיהו בפיסקאות "דברי
 279 ירמיהו" ו"שמעו דבר ה'"
 302 3. פיסקת "איכה" – בין קינה ותוכחה
 317 4. פיסקת "נחמו נחמו עמי" – ישעיהו כנביא נחמה מובהק
 ד 5. פיסקת "ותאמר ציון עזבני ה'" – "אני עסוק להעביר מלכות
 330 הרשעה ואת מתרעמת לפניי"
 6. פיסקת "אנכי אנכי" – "אני אומר לכם שני פעמים אנכי אנכי
 338 הוא מנחמכם"
 ד 7. פיסקת "קומי אורי כי בא אורך" – "אני ואתם נלך ונאיר
 347 לציון"
 ד 8. פיסקת "שוש אשיש בה'" – "כשיבוא הקב"ה לשמה את
 361 ירושלם על אחת כמה וכמה"

שער שלישי: סיכום - תוכנית הפסיקתא

- 375 פרק א ידו הנעלמה של עורך הפסיקתא
 377 פרק ב העריכה בפסיקתא
 381 פרק ג ההקשר הליטורגי
 384 פרק ד ההקשר התרבותי-דתי
 387 פרק ה במקום התימה - פיסקת "ביום השמיני עצרת"

שער רביעי: נספחים ומפתחות

- 397 נספח א סדר הפיסקאות בכתבי היד השלמים של הפסיקתא
 400 נספח ב קטעי הגניזה של הפסיקתא
 405 רשימה ביבליוגרפית
 405 ספרות מקור
 407 ספרות מחקר
 429 מחקרים המוקדשים לפיסקאות מסוימות
 433 מפתח מקורות
 445 מפתח עניינים כללי

פתח דבר

ר' יודה בר' סימון פתח: "רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה" (משלי לא, כט). אדם הראשון נצטווה על שש מצות [...] אבל "את" בסיני נצטווה תרי"ג מצוות [...] "שקר החן והבל היופי וג'" (שם, ל). "שקר החן" - שקר היה חינו של נח [...] הבל היה יופיו של אדם הראשון [...] ומכלם, "אשה יראת ה' היא תהלל" (שם, לא) - זה משה [...].
אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: בני, היו קורין את הפרשה הזאת בכל שנה ואני מעלה עליכם כאילו שאתם עומדים לפני הר סיני ומקבלין את התורה. אימתית? "בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים" (פסיקתא דרב כהנא, יב, א, 202-204).

הדרשה שלפנינו מיוחסת לר' יהודה בן ר' סימון, מהפוריים שבבעלי האגדה במחצית השנייה של המאה הרביעית בארץ ישראל. הדרשה כתובה כ"פתיחתא" המבוססת על קריאת פסוקי "אשת חיל" מספר משלי כמסמלים את שבה משה ותורתו. הפסוקים נדרשים באופן המנגיד בין אבות העולם שקבלו מצוות ספורות מהאל - "רבות בנות עשו חיל", ובין עם ישראל ומשה שקבלו תורה שלמה - "ואת עלית על כלנה". יופיים וחינם של אדם הראשון ושל נוח הוא שקרי וחולף: "שקר החן והבל היופי", ואילו משה ותורתו הם משוכחים ונצחיים - "אשה יראת ה' היא תהלל". דרשה זו בשבח התורה עשוייה הייתה להיאמר בהקשרים רבים ושונים: במסגרת של פרשנות פסוקי ספר משלי או בכל מסגרת דרשנית אחרת שמגמתה להרגיש את חשיבות התורה ולימודה. ההדגשה החוזרת על עליונות משה ותורתו על פני אדם הראשון ונוח מעלה אף את האפשרות שברקע הדרשה עומדת עמדה פולמוסית המבקשת להתנגח עם תפיסות נוצריות שראו בדמותם של אבות העולם, ובפרט בדמותו של נוח, מופת עבורם.¹
יהא הקשרה המקורי של דרשת ר' יהודה ב"ר סימון אשר היא, חשובה יותר

1 ניתוח מלא של דרשה זו והקשרה במסגרת פסקת "בחדש השלישי" נמצא להלן בשער השני,

לענייננו הסימות הארוכה והחגיגית המוצבת בסופה של הדרשה, והיא המשווה לה צורה של "פתיחתא": "אמר הקב"ה לישראל: בניי, היו קורין את הפרשה הזאת בכל שנה ואני מעלה עליכם כאילו שאתם עומדים לפני הר סיני ומקבלין את התורה. אימתי? בחודש השלישי". סיומת זו נראית תלושה מהקשרה, וקשה לראות בה המשך טבעי לדרשת ר' יהודה. בדרשת ר' יהודה לא היה כל אזכור של "פרשה" כזו או אחרת תוך כדי העיסוק בשבח התורה ומצוותיה ובמעלתו של משה על פני אבות העולם. קשה לראות, אם כן, כיצד היא עשויה להוביל לפניית הקב"ה לבניו המופיעה בסיומת. אין זאת אלא שהסיומת היא תוספת מאוחרת של דרשן כלשהו או של עורך המדרש, שנועדה להתאים את הדרשה להקשרה החדש, כדרשה לחג מתן תורה. הסיומת מעוצבת כקריאה של הקב"ה לבניו לקרוא "פרשה זו", היינו פרשת מתן תורה, בכל שנה בחדש השלישי כלומר בחג שבועות ומעשה זה ייחשב עבורם כשחזור מעמד הר סיני. יש לשים לב להדגשה שהקריאה היא "בכל בשנה" בחג שבועות, ולא רק בעיתוי הרגיל לפי המחזור התלת-שנתי שהיה מקובל בארץ ישראל. יש להניח שהדגשה זו קשורה לתהליך גיבוש הקריאה בתורה שבמסגרתו נקבעה פרשת "בחדש השלישי" כקריאה הקבועה לחג השבועות. חשוב מכך, ענייניו של המהלך המדרשי שיוצר הדרשן או העורך הוא לעצב את אוירת החג ותוכנו, וליצוק תוכן רלוונטי לחג שבועות כחג שבמרכזו שיחזור מעמד הר סיני.

לפנינו אם כן דרשה אמוראית טיפוסית שעובדה ועוצבה כך שתתאים להקשר ליטורגי חדש כ"פתיחתא" לחג מתן תורה. ייתכן אמנם שתהליך עיצוב הדרשה הוא פרי פרקטיקה רגילה של דרשנים שלקחו דרשות ממקום אחד ועיבדו אותן כך שיתאימו להקשרים חדשים לפי צורכיהם. ואולם, בחינת הדרשה בהקשרה הרחב, במסגרת הספרותית שבה היא נמצאת, מלמדת שהמהלך שלפנינו הוא תוצר של מלאכת עריכה שיטתית ומקיפה של עורך שעיבד חומר קדום כך שיתאים למסגרתו החדשה. במקרה שלפנינו, הפתיחתא עומדת בראש פיסקת "בחדש השלישי" המיוחדת לקריאת התורה לחג השבועות.

פיסקה זו כלולה במדרש המכונה "פסיקתא דרב כהנא" העומד במרכז ספר זה, ונדמה שהיא מייצגת נאמנה את רוחו ומהותו של החיבור כולו כמפעל ספרותי שבבסיסו עומד ניסיון לרכז חומר מדרשי סביב מועדים ושבטות מיוחדות שבהן נקראו פרשות מסוימות בתורה או בנביא. החיבור נועד לשמר חומר זה, לעצבו ולהתאימו למסגרת ספרותית כללית, במגמה להשפיע על אוירת אותם מועדים ושבטות מיוחדות בקרב ציבור באי בית הכנסת. כך, אפשר שהוא נועד לשמש כספר מקור שימושי עבור דרשנים או כספר עיון עבור קהל מלומד, כך או כך, תוכנו

של החיבור כוון בסופו של דבר גם לציבור היהודי הרחב שחי בתקופה הביזנטית בארץ ישראל.

אחת המטרות החשובות שלנו כקוראי מדרש היא לזהות את קולו הייחודי של עורך או מחבר המדרש, אם כי מטבע הדברים ניסיונות אלו בדרך כלל אינם יוצאים מגדר הנחות והשערות, שכן, כמוכז, קולו של העורך אינו נשמע בטקסט בגלוי ובמפורש. עם זאת, קריאה רבת קשב של המדרש והשוואה למקורותיו ולמקבילותיו עשויות לקרב אותנו להכרת השיקולים והמגמות של אותו עורך נסתר. מטרת ספר זה היא לנסות ולפרוץ חרך הצצה קטן לסדנת המלאכה של עורך הפסיקתא ולחוש מעט את החום העולה מכבשן יצירתו.

בעשור האחרון אני עוסק בפסיקתא על היבטיה השונים, הן הטקסטואליים והן הרעיוניים. במהלך תקופה זו פרסמתי שורה של מאמרים שעסקו בנוסח הפסיקתא, במקורותיה ובעולמה הרעיוני. מטבע הדברים, מאמרים אלו עסקו בעניינים נקודתיים ובפסיקאות מסוימות ולא התייחסו להיבטים כלליים של החיבור. רק בספר זה הגיעו התוכנות החלקיות שנצברו במהלך המחקר לכדי אמירות שלמות ומגובשות ביחס לפסיקתא כולה. אף כי חלקים מהמאמרים הקודמים משוקעים בפרקי ספר זה, רובו המכריע רואה אור כאן לראשונה.

מודה אני לקב"ה שזיכני להימנות על לומדי המדרש וחוקריו, ואפשר לי לסיים ספר זה מתוך נחת, שלווה ובריאות.

אני מלא תודה והערכה למורי, לעמיתיי ולתלמידיי במחלקה לתלמוד באוניברסיטת בראילן ומחוצה לה שחלקתי עימם במשך תקופה ממושכת את עיוניי בפסיקתא והשכלתי רבות מתובנותיהם. בפרט ברצוני להודות לחבריי: ד"ר בנימין קצוף, ד"ר ברק כהן, ד"ר פנחס רוט, ד"ר גלעד ששון, בן-ציון אשל, ד"ר תמר ופרופ' עדיאל קדרי שקראו חלקים מהחיבור והעירו את הערותיהם המחכימות.

תודה מיוחדת אני חב למורי ורבי פרופ' יוסף תבורי שאת מימיו אני שותה, וכן לפרופ' אהרן שמש ז"ל שליווה אותי בעצה ובתבונה לאורך חלקים נכבדים של כתיבת הספר. אעלה גם את זכרו של רעי ותלמידי ר' יוסף יצחק פאלוך ז"ל.

כמו כן ברצוני להודות לאנשי הוצאת מאגנס, מנהלה יהונתן נדב וכל שאר העוסקים במלאכה, וכן לקריינים מטעמה – פרופ' יעקב אלבוים וד"ר משה לביא שקראו את החיבור בעין טובה והשפיעו עלי רוב שפע של הערות והצעות לשיפור. לבסוף, אין די מילים בפי להודות למשפחתי היקרה והאהובה, הוריי, אחיי ואחותי, ובעיקר לאשתי תהילה ולילדינו: שירה, תאיר, אלעד, הראל ויונתן המאירים לי את ימי.